

GINTAUTAS ČESNYS IR IRENA BALČIŪNIENĖ APIE VIDUTINIO LIETUVOS GYVENTOJŲ ŪGIO SUMAŽĖJIMO VIDURAMŽIAIS PRIEŽASTIS

Iš galūnių kaulų ilgio atkurtas ūgis tiek vyrų, tiek moterų gana įvairus. Vidutinis viduramžių kaimo gyventojų ūgis, palyginti su geležies amžiaus žmonėmis, mažesnis: vyrų — 5,5 cm, moterų — 4,7 cm. Šis reiškinys nėra išimtis, o greičiau taisyklė. Antai nuo XII—XIV a. ūgis mažėjo visuose senosios Vokietijos regionuose. Šis procesas vyko netolygiai. Tai bandoma aiškinti nevienodu baltymų kiekiu maiste. <...> Galima būtų pateikti daugiau pavyzdžių ir parodyti, kad ūgio mažėjimas Centrinėje ir Rytų Europoje buvo visuotinis. Taigi atrodytų, kad senųjų Lietuvos gyventojų ūgis mažėjo dėl egzogeninių priežasčių? Tačiau kiekvienu konkrečiu atveju ūgio žemėjimas gali būti dar ir specifinių, vietinių veiksnių padarinys.

[...] Iš genetinių veiksnių, galėjusių atsiliepti ūgiui, pirmiausia paminėtinos metisacija ir izoliacija. Rašytiniuose šaltiniuose nėra žinių apie žemaūgių žmonių antplūdį I tūkstantmečio pabaigoje ir II pradžioje. Būtų reikėję gausaus, tolygaus antplūdžio į visas Lietuvos sritis, nes jose ūgis sumažėjo apylygiai. [...] Taigi metisaciją, kaip ūgio retardacijos veiksni, reikia atmesti.

Galima ūgio mažėjimo priežastis — izoliacija. Stiprėdama ji riboja vedybinių ryšių ratą, didėja homozigotiškumas ir dėl to kyla homozė — individas iš genetiškai artimos santuokos pasižymi prastesniais fizinio išsivystymo rodikliais. Teoriškai toks reiškinys tuo metu Lietuvoje buvo galimas, įvedus baudžiavą, valstiečiai buvo pririšti prie žemės, vedybinių ryšių ratas tapo labai ribotas. Betgi geležies amžiaus žmonių negausios bendruomenės taip pat negalėjo neribotai maišytis tarpusavyje — jas skyrė gamtinės kliūtys (pavyzdžiui, pelkės, miškų masyvai) ir socialiniai skirtumai (religijos, kultūros). Taigi izoliacijos būta ir tada, kai gyventojų ūgis buvo aukštas. [...] Todėl izoliaciją, kaip ūgio retardacijos populiacinę genetinę priežastį, taip pat reikia atmesti.

Lieka socialiniai veiksniai, pirmiausia — baudžiava, prastas valstiečių ekonomikos lygis, blogos sanitarinės sąlygos, taigi ir dažnos epidemijos, prasta sveikata. Kad taip iš tikrųjų buvo, turime netiesioginių įrodymų. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės 1790 m. gyventojų surašymo duomenimis, baudžiauninkai gyveno 6 m. trumpiau negu bajorai ir miestelėnai. Apie egzogenines ūgio retardacijos priežastis byloja ir tai, kad moterų ūgis krito ne taip žymiai kaip vyrų. Tai dar kartą lyg patvirtina visiems žinomą faktą, kad moterų organizmas atsparusis žalingiems aplinkos poveikiams.

Gintautas Česnys, Irena Balčiūnienė, *Senųjų Lietuvos gyventojų antropologija*, Vilnius: Mokslas, 1988, p. 60–61.